Кузнецова Ирина Николаевнаның
«8D01704 – Орыс тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алуға ұсынылған
«Қазіргі орыс тіліндегі ағылшын кірме сөздерінің лингводидактикалық әлеуеті: Қазақстанның педагогикалық дискурсы»
атты диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. XXI ғасырдың екінші онжылдығындағы қазіргі орыс тілін диджитализациялау мен неологизациялаудың жеделдетілген үдерісі лингвистердің англицизмдердің педагогикалық дискурсқа ену және бейімделу жолдарын қадағалау, бекіту, жіктеу және зерттеу міндеттерін қиындатады. Оқытушыларды сөйлеуіне және оқу материалының мазмұнына жаңа сөздердің белсенді енуі соңғысын игерудегі қиындықтармен бірге жүреді. Педагогикалық дискурстың кірме сөздер терминдерінің тізімінің болмауы мұғалім мен оқушының сөйлеу әсері мәселесін күшейтеді. Осылайша, осы мыңжылдықтың педагогикалық дискурсында англицизмдерді зерттеу мәселесі ерекше өзектілікке ие болады және терең зерттеуді қажет етеді.

Зерттеу өзектілігі:

1) XXI ғасырдағы қазіргі орыс тілін неологизациялаудың қарқынды процесі, бұл лингвистердің белсенді халықаралық ынтымақтастық жағдайында педагогикалық дискурсқа ену мен бейімделудің әртүрлі тәсілдерін қадағалау, бекіту, жіктеу және зерттеу міндеттерін едәуір қиындатады;

2) педагогикалық дискурста ағылшын тіліндегі кірме сөздердің лингводидактикалық әлеуетін зерттеу қажеттілігін туғызған оқыту форматының өзгеруінен туындаған оқу материалын игерудегі және білім беру нұсқаулықтарын түсінудегі қиындықтар;

3) ғылыми-оқу коммуникациясында тіркелген кірме терминдердің тізімін жасау қажеттілігі және педагогикалық дискурсқа англицизмдердің тез енгізілуіне байланысты жаңартылған оқу бағдарламасын олардың түсіндірілуін ескере отырып бейімдеу қажеттілігі.

Қазақстандық лингвистикада мұғалім мен оқушының ауызша өзара әрекеттесуі, оқытушының сабақтағы сөйлеу мінез-құлқы туралы толық түсінік жоқ; педагогикалық дискурстың түрлері, метатілдері мен категориялары жеткілікті зерттелмеген. Бұл жүргізілген зерттеудің өзектілігін анықтайды және оны лингводидактика бағытына бағыттайды.

Мәселенің зерттелу деңгейі лексиканы игерудің кірме сипаты, біріншіден, жаһандық пандемияға, екіншіден, цифрландыру дәуіріне,

үшіншіден, оқытудың батыстық үлгілерін ғылыми-оқу коммуникациясына енгізу және төртіншіден, англицизмдердің қолдануда байқалатын сәнге байланысты білім беру саласы терминдерінің кірмелену ерекшелігін анықтайтын бейімделу мен түсіндіру қажеттілігін талап ететіндігімен анықталады. Педагогикалық дискурстың орыс тіліндегі мәтіндерінде әртүрлі дәрежеде ассимиляцияланған және ассимиляцияланбаған англицизмдердің үлкен көлемінің болуы қолдануда қиындықтар туғызады. Осы лексиканы қолдану кезінде орын алған көптеген қателіктер оқытушылардың да, студенттердің де құзыреттілігінің жеткіліксіздігін көрсетеді.

Зерттеу нысаны – қолданыстағы мәдениет жағдайларына, тілдік ортаға және ғылыми-білім беру үрдістеріне сүйене отырып, педагогикалық дискурста ағылшын сөздері мен сөз тіркестерін қолдану үдерістері.

Зерттеу пәні – XXI ғасырдың басындағы Қазақстанның педагогикалық дискурсын зерделеу негізінде қазіргі орыс тілінде ағылшын кірме сөздерін қолданудың тиімділігін талдау. Сонымен бірге белгілі бір мақсатты аудиторияның тұжырымдамалық-терминологиялық аппаратты қабылдауын ескере отырып, англицизмдерді қолдануды сапалы бағалауға баса назар аударылады.

Жұмыстың мақсаты – қазіргі орыс тіліндегі ағылшын кірме сөздеріне кешенді талдау жасау және олардың XXI ғасырдың басындағы Қазақстанда педагогикалық дискурсты қалыптастыру үшін лингводидактикалық әлеуетін анықтау.

Диссертациялық зерттеуде біз келесі гипотезаны алға қойдық – Қазақстанның орыс тілі технологиялық және ғылыми-білім беру парадигмаларының өзгеруіне байланысты өзгеріп отырады және ағылшын тілі тарапынан педагогикалық дискурс пен оқыту практикасына англицизмдерді кірмелеуден көрінетін айтарлықтай күшті әсер етеді. Қарқынды технологиялық өзгерістер, пандемия және цифрландыру кезеңінде объективті факторлардың (жаңа білім беру және ғылыми трендтер, халықаралық ынтымақтастықты жандандыру және педагогтар мен студенттердің ұтқырлығы) салдары ретінде педагогикалық дискурсқа жаңа кірмеленген англицизмдердің пайда болуы мен енгізілуі айтарлықтай артып келеді.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

1) қазіргі Қазақстанның ғылыми-білім беру трендтерін және зерттеудің метатілін сипаттау;
2) Қазақстанның қазіргі орыс тіліндегі кірме сөздер – англицизмдер корпусын құру және педагогикалық дискурстың негізгі ұғымдарын сипаттау;
3) жаһандану және цифрландыру дәуірінің педагогикалық дискурсында ақпараттық-семиотикалық коммуникацияны зерделеу;

4) Қазақстанның педагогикалық дискурсында ағылшын кірме сөздерінің типологиясын сипаттау;

5) англицизмдердің орыс тіліне ену жолдарын және олардың орыс тілінің нормаларына тілдік бейімделу тәсілдерін белгілеу;

6) ЖОО-ның электрондық порталының лингводидактикалық әлеуетін ескере отырып, педагогтің сөйлеу портретін және оның қазақстандық көптілділік жағдайындағы сөйлеу портретін сипаттау;

7) кірме лексиканы тиімді игеру үшін әдістемелік материалдар әзірлеу және оқытушының анықталған метакогнитивтік стратегиялары негізінде педагогикалық сөздіктің моделін жасау.

Зерттеу материалы білім беру академиялық нормативтік құжаттары, оқытушылар мен студенттердің дыбыстама сөйлеуі, жазбаша мәтіндер, оқыту платформаларының, оқу құралдары мен оқулықтардың контектісі, сауалнама нәтижелері – жалпы көлемі шамамен 1000 шартты беттен тұратын 200-ден астам мәтін (мәтіннің 1 шартты беті = бос орындары бар 1 800 белгі) болды.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы жаһандану және ақпараттық-технологиялық өзгерістер жағдайында жаңа мыңжылдық педагогының педагогикалық дискурсы мен сөйлеу мінез-құлқын талдау негізінде Қазақстанның қазіргі орыс тіліндегі англицизмдерге алғаш рет көп аспектілі талдау жүргізілгендігімен анықталады. Алғаш рет орыс тілін оқытуда педагогикалық практикада англицизмдерді зерттеу мұғалімнің метатілін, тілдік құралдары мен ерекшеліктерін талдауды қамтиды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы сонымен қатар пандемия кезінде орыс тілінің педагогикалық дискурсында (ауызша және жазбаша) қамтылған англицизмдердің құрамын, лексикалық-семантикалық топтарын, бейімделу әдістерін анықтаудан тұрады.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. Қазақстандағы заманауи ғылыми-білім беру трендтері жаһандық ақпараттық-технологиялық өзгерістерді көрсетеді және білім беру процесіне жаңа әдістер мен тәсілдерді біріктіруді талап етеді, бұл халықаралық ынтымақтастықта, академиялық ұтқырлықта және білім беруде бірыңғай еуропалық стандартты пайдалануда көрінеді. Осының нәтижесінде ағылшын тілінен Қазақстанның қазіргі орыс тіліне кірме сөздердің санының артуы, атап айтқанда оларды педагогикалық дискурста қолдану байқалады. Қазақстанның білім және ғылым саласындағы ағылшын кірме сөздеріне негізделе отырып, зерттеудің метатілділігі ұлттық білім беру жүйесінің жаһандық цифрлық кеңістікке неғұрлым терең интеграциялануына ықпал ететін үрдістерді құрылымдауға және талдауға мүмкіндік береді.

2. Қазақстанның қазіргі орыс тілінде жаһанданумен, ақпараттық-технологиялық процестермен және мәдениетаралық байланыстардың күшеюімен байланысты англицизмдердің белсенді түрде кірмеленуі

байқалады. Педагогикалық дискурстың негізгі ұғымдарына кәсіби педагогикалық дискурсты байытатын, интернационалдандыратын және модернизациялайтын ата-баба терминдері де, кірме және бейімделген ағылшын сөздері де кіреді.

3. Жаһандану дәуірінде ақпараттық-семиотикалық коммуникация әртүрлі мәдени-білім беру және тілдік элементтерді біріктіре отырып, педагогикалық процесте тиімді өзара әрекеттесудің негізіне айналады. Педагогикалық дискурс қазіргі орыс тілі жүйесінде англицизмдерді бейімдеуді қажет ететін жаһандық ақпараттық ағындардың әсерінен өзгереді. Орыс тілін оқыту барысында педагогтар мен білім алушылардың ғылыми-педагогикалық қарым-қатынасы нәтижесінде жаңа термин жүйесі игеріледі.

4. Қазақстанның педагогикалық дискурсындағы ағылшын кірме сөздері әртүрлі критерийлер бойынша жіктеледі (семантикалық, құрылымдық және функционалдық). Бұл кірме сөздер мұғалімдердің кәсіби лексикасын жаңартуға айтарлықтай әсер етеді, бұл оларға білім беру ортасындағы өзгерістерге жақсы бейімделуге және оқытуда заманауи тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді.

5. Англицизмдердің Қазақстанның орыс тіліне енуінің негізгі жолдары медиа арналарды, білім беру бағдарламаларын және кәсіби коммуникацияны, әсіресе онлайн оқыту 2020 жылы шындық пен заңдылыққа айналған пандемия кезеңін қамтиды. Англицизмдердің лингвистикалық бейімделуі орыс тілінің нормаларына фонетикалық, морфологиялық және синтаксистік интеграция арқылы жүреді, бұл оның лексикалық тұтастығы мен динамикасын сақтауға мүмкіндік берді.

6. Қазақстандағы педагогтың сөйлеу портреті қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің элементтерін қамтитын екі және көптілді ортамен сипатталады. Қазақстанның жоғары оқу орындарының электрондық порталдары көптілді білім беру әлеуетін тиімді пайдалануға ықпал ететін лингводидактикалық стратегияларды дамыту үшін қызықты және қызықты платформалар болып табылады.

7. Педагогикалық қызметке бағытталған әдістемелік материалдар білім беру ортасында алынған лексиканы практикалық игеруге және бекітуге бағытталған жаттығулар мен тапсырмаларды қамтуы керек. Педагогикалық сөздіктің ұсынылған моделі оқытушының метакогнитивтік стратегияларын ескереді және білім алушы жастардың жаңа терминдері мен ұғымдарын терең және саналы түрде игеруді қамтамасыз етеді.

Зерттеудің әдіснамалық негізін педагогикалық дискурсты зерттеу саласында қазақстандық және шетелдік лингвистикада жинақталған бай тәжірибе құрайды. Л.П. Крысин [6], Л.П. Ефремов[7], Н. И. Гайнуллина[8], А. Е. Карлинский[9, 10] және т. б. ұсынған кірме сөздер саласындағы теория мен

постулаттарға сүйене отырып, әлеуметтік маңызды жағдайларда және ғылыми-оқу коммуникациясындағы педагогтің дискурсивті мінез-құлқы талданды. В. И. Карасик[11], Р. Водак[14], А. А. Кибрик [12, 13], Van Dijk [15] және т. б. еңбектері дискурс теориясы туралы қолда бар білімді тереңдетуге мүмкіндік берді және XX ғасырдың аяғындағы отандық және шетелдік лингвистикадағы педагогикалық дискурсты егжей-тегжейлі зерттеуге ықпал етті.

Шет тілдік лексиканы кірмелеу проблемалары О. С. Ахманова [4], Е. А. Земская [16], А. И. Дьяков [17], Д. С. Лотте [18] және т. б. еңбектерінде қарастырылған. Тілдердің өзара әрекеттесу мәселелерін зерттей отырып, біз В. В. Красных [19], Л. П. Крысин [20], И. Г. Добродомов [3], А.П. Сковородников [21], У. Вайнрайх [22] және т.б. ғалымдардың тұжырымдамаларына сүйендік.

Кірме сөздерді бейімдеуге және олардың экспликацияларына қатысты теориялық негіздер синхронияда да, диахронияда да кірме сөздерді қарастыратын қазақстандық ғалымдардың (А. К. Казкенова [24], Н. Ж. Шаймерденова [25] және т. б.) еңбектерінде жатыр. Англицизмдердің лингводидактикалық әлеуеті әдіскерлердің еңбектері негізінде ашылды: М. Д. Жүсіпов [26], М. Р. Кондубаева [27], Б. В. Тарев [28] және т. б.

Зерттеудің теориялық инновациясы студенттердің түсінуін қамтамасыз ететін және оқу материалын дайындауды жақсартатын педагогикалық дискурста кірме сөздерді бейімдеу тәсілдерін әзірлеу және тиімді қолдану болып табылады.

Бұл жұмыстың **практикалық маңыздылығы** оның нәтижелерін, тұжырымдарын шетелдік студенттерге орыс тілін оқытуда алынған теориялық және нақты материалдар негізінде пайдалану, ұсыныстар әзірлеу, англицизм корпусын толықтыру және пандемия дәуіріндегі педагогикалық дискурстың түсіндірме сөздігінің моделін әзірлеу мүмкіндігімен анықталады.

Жұмысты апробациялау. Диссертациялық зерттеудің негізгі ережелері мен нәтижелері халықаралық ғылыми басылымдарда сыналды, оның ішінде SCOPUS дәйексөздер базасына кіретін журналда 1 мақала, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған жетекші рецензияланатын журналдар мен басылымдарда 5 мақала, халықаралық конференцияларда 11 мақала (оның ішінде РИНЦ-те 5 мақала, Өзбекстан ВАК-тың 1 мақаласы).

Диссертацияның құрылымы. Зерттеудің мақсаты мен міндеттері кіріспе, үш тарау, қорытынды және қосымшадан тұратын диссертацияның құрылымын анықтады.